

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 20 051.077
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
доктору історичних наук, професору,
директору навчально-наукового Інституту
історії, етнології і археології Карпат
Кугутяку Миколі Васильовичу
(76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57)

ВІДГУК

**офіційного опонента, кандидата історичних наук, доцента,
доцента кафедри всесвітньої історії Кам'янець-Подільського
національного університету імені Івана Огієнка
Опрі Ігоря Анатолійовича
на кваліфікаційну наукову працю Петраша Андрія Ігоровича
«Товариство Ісуса у Львівській архідієцезії 1852 – 1914 рр.: релігійно-
культурна та суспільно-харитативна діяльність»,
подану до захисту у спеціалізовану вчену раду ДФ 20 051.077
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
на здобуття наукового ступеня доктора філософії
з галузі знань 03 Гуманітарні науки
за спеціальністю 032 Історія та археологія**

Актуальність теми дисертаційного дослідження та її зв'язок із науковими програмами. Актуальність теми роботи Андрія Петраша не викликає сумнівів, що зумовлено наступними чинниками. По-перше, в останні десятиліття на пострадянському просторі помітно зріс інтерес до історії християнських церков, їх окремих структур та організацій, за участю яких відбувалися важливі суспільні процеси. На противагу багаторічним комуністичним стереотипам про незначну цінність християнської традиції, сьогодні утвердилася думка про її важливість у розвитку духовності та культури, збереженні миру та злагоди в суспільстві. По-друге, сучасна Україна чітко обрала західний вектор суспільно-політичної орієнтації, тоді як раніше домінував східно-російські орієнтації. Тому глибоке вивчення західних

суспільно-культурних впливів, зокрема діяльності ордену єзуїтів, є особливо актуальним. По-третє, орден долучився до навчання та виховання впливових релігійних постатей, які в подальшому активно сприяли збереженню національної самобутності та розвитку духовної культури українського народу. По-четверте, актуальність роботи зумовлена відсутністю в історіографії праць, у яких би комплексно досліджувалася сформульована тема.

Дисертаційна робота виконана на кафедрі всесвітньої історії Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника в межах теми «Центрально-Східна Європа: етнополітичні процеси, соціальні трансформації, міжнародні відносини» (№ 0112U003030)».

Оцінка змісту дисертації та її завершеність. Дисертація написана за проблемно-хронологічним принципом, має чітку і логічну структуру. У роботі наявні всі основні елементи, передбачені відповідними нормативними документами Міністерства освіти і науки України. Вона складається з анотації (українською й англійською мовами), списку наукових праць автора за темою дисертації, вступу, п'яти розділів, поділених на підрозділи, загальних висновків, списку використаних джерел і літератури (всього – 568 позицій), додатків (18 позицій).

«Вступ» складається з обов'язкових елементів, характерних для такого типу робіт. Тут обґрунтовано актуальність теми, вказано зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами, визначено мету та дослідницькі завдання, окреслено об'єкт, предмет, хронологічні та географічні межі, подано методологію дослідження, виявлено наукову новизну роботи тощо.

У першому розділі «Стан наукової розробки та джерельна база дослідження» (с. 19-49) подано аналіз історіографії теми, змальовано стан джерельної бази, охарактеризовано методологію дослідження та конкретні методи, котрі були використані під час написання роботи. Досить добре висвітлена історіографія теми, особливо праці польських дослідників (с. 21-31), втім варто було б залучити і доробок вчених з інших країн. Аналіз

історіографії дав змогу виявити певні лакуни у вивченні теми, на заповнення яких і були спрямовані дослідницькі зусилля здобувача.

Позитивним аспектом роботи є змістовний аналіз українських і польських архівів щодо діяльності ордену єзуїтів (с 32-36), тогочасної періодики (с 39-41). Основний фокус уваги автора був спрямований на джерела, які розглядають внутрішню структуру ордену та подають опис його повсякденного життя та активності в кожному з місійних домів у Львівській архидієцезії. У підрозділі ґрунтовно охарактеризовано інформаційний потенціал віднайдених джерел та можливість їх використання задля розв'язання поставлених завдань і досягнення мети роботи.

Окремий підрозділ присвячений методології дослідження, де визначено, що дослідження місіонерського служіння Товариства Ісуса у Львівській архидієцезії в 1852 – 1914 рр. потребує залучення не тільки загальнонаукових, але й спеціально-історичних методів (с. 41). Далі автор детально описує використані методи з вказівкою, де саме і у який спосіб вони були застосовані.

У другому розділі «Місіонерська праця Товариства Ісуса до середини ХІХ ст.» (с. 50-82) відображено основні віхи діяльності ордену починаючи з попередніх століть. На мою думку, таке заглиблення було зайве, втім воно дало можливість простежити тяглість історичного процесу загалом, і розвиток церковних структур у цьому процесі зокрема.

Другий підрозділ цього розділу присвячено початку «галицького» періоду в історії ордену (с. 58-65), у якому охарактеризовано його діяльність протягом 1820 – 1848 рр. Тут висвітлено роботу єзуїтів після заборони на існування в Російській імперії, описано відновлення душпастирської праці єзуїтів при костелі св. Петра і Павла у Львові в 1836 р. та відкриття конвікту св. Миколая для шляхетської молоді.

У наступному підрозділі автор дослідив внутрішню структуру Галицької провінції і формації єзуїтів, виявив особливості релігійних практик та основні напрями духовної праці. Безумовним позитивом тут стало всебічне розкриття структури Товариства Ісуса (с. 65-73) та детальна характеристика

різноманітних аспектів його діяльності (с. 73-82). Автор окремо наголосив на активній суспільній діяльності членів ордену та їх місіонерському служінні серед місцевих мешканців, окрему увагу приділив аналізу наукових поглядів єзуїтів, їхній освітній та видавничій справі.

У третьому розділі «Освітньо-культурна діяльність ордену в другій половині XIX – на початку XX ст.» (с. 83-112) міститься інформація про особливості роботи єзуїтів у Тернополі та Львові. Автор з'ясував, що духовна праця єзуїтів у цих двох містах вирізнялась на фоні інших і мала свої специфічні риси. Тернопіль був єдиним містом у Львівській архідієцезії, де Товариство Ісуса займалося характерною для себе діяльністю, а саме освітньою та виховною роботою, спрямованою переважно на молодь. У Львові активність Товариства Ісуса поступово зростала, стаючи особливо помітною та результативною на кінець XIX – початок XX ст. У місті орден займався у не лише душпастирською, але й науковою та видавничою діяльністю. У роботі автор висвітлив зміст та тематичне спрямування періодичних часописів єзуїтів, які видавались у Львові, а також проаналізував релігійні, філософські та соціальні ідеї Товариства Ісуса.

Досить позитивним і новим є те, що автор простежив роботу єзуїтів щодо критики соціалістичних і комуністичних ідей в Галичині (с. 99-101), що недостатньо вивчено в сучасній науковій літературі. Це показує не лише тісний зв'язок діяльності єзуїтів з тогочасними енцикліками римських пап, але й свідчить про певну прозорливість представників цього ордену щодо комуністичної утопії. Враховуючи те, що сучасне українське суспільство досить успішно долає наслідки жахливого комуністичного правління, цей аспект єзуїтської праці наприкінці XIX – на початку XX ст. є досить важливим.

У четвертому розділі «Передумови та організація єзуїтських місійних центрів у Станиславові, Чернівцях, Коломиї та Стрию» (с. 113-136) йдеться про регіональні аспекти діяльності товариства. Тут автор подає статистичну інформацію щодо кількості релігійних практик, проведених орденом, що розкриває динаміку душпастирства єзуїтів у конкретному населеному пункті.

Окрему увагу автор звертає на організацію спільних заходів єзуїтів з греко-католицьким духовенством. Цікавим аспектом є те, що деякі події, влаштовані Товариством Ісуса, містили патріотичну складову. Окремим сюжетом став опис короткотривалої місії ордену у Стрию (с. 129-133). Згадані також інші населені пункти Львівської архідієцезії, в яких єзуїти проводили місіонерську та інші види діяльності, вказано на їх результативність.

У п'ятому розділі «Суспільно-харитативна діяльність Марійських содаліцій» (с. 137-170) відображено процес розширення форм місіонерської роботи та заснування релігійних товариств серед вірян. Автор пояснює причини зростання активності цих конгрегацій в кінці XIX – на початку XX ст. та пов'язує їх із соціальною політикою папи Лева XIII. Особлива увага у розділі приділена марійським содаліціям, які поєднували ідею духовного самовдосконалення з активною громадською діяльністю, а особливо благодійною роботою. У розділі визначено роль єзуїтів у створенні цих релігійних товариств у Галичині, висвітлено різні види роботи, котрою займалися марійські содаліції.

Висновки до роботи акумулюють її основні результати і логічно випливають з викладеного у розділах матеріалу. Вони досить виважені та обґрунтовані і свідчать про належне розуміння автором сутності дослідженої теми. Зміст та глибина висновків дозволяє говорити про набуття автором відповідних дослідницьких компетентностей.

Позитивним аспектом є і додатки до дисертації, зокрема статистика про різноманітні напрямки діяльності єзуїтів у різних містах Галичини (с. 231, 237, 239, 241).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що вперше було проаналізовано історію та місіонерське служіння Товариства Ісуса в межах Львівської архідієцезії в другій половині XIX – на початку XX ст.: досліджено душпастирську діяльність єзуїтів у Тернополі, Львові, Станиславові, Чернівцях, Коломиї та Стрию; висвітлено освітню, суспільну, видавничу, реколекційну і наукову діяльність ордену, а також його участь в

тогочасних соціальних процесах Львівської архідієцезії; проведено статистичний аналіз душпастирської праці Товариства Ісуса; порушено питання ролі релігійних товариств, а саме марійських содаліцій, у тогочасному суспільстві. Автором було удосконалено відображення соціальних поглядів папи Лева XIII в наукових і періодичних виданнях єзуїтів, елементи повсякденного життя в ордені; уточнено історію розвитку чоловічих чернечих орденів та згромаджень Римо-католицької церкви в XIX – на початку XX ст., уточнено факти з біографій діячів ордену.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у можливості їх використання у науково-дослідних, навчальних, громадських та державних сферах. Зокрема, для написання наукових робіт з історії України, підручників і науково-методичних посібників з діяльності Римо-католицької церкви, підготовки лекцій для викладання у ЗВО. Також існує можливість використання результатів роботи для розробки завдань, спрямованих на виховання молоді в дусі християнської моралі, а також для кращого розуміння ролі католицизму в українській історії. Підготовка цієї та близьких за тематикою робіт є важливим внеском у процес реалізації спільних наукових проєктів та зміцнення міжнародних зв'язків.

Повнота викладення наукових положень, висновків і результатів в опублікованих працях. Обґрунтованість наукових положень, висновків, сформульованих у дисертації, підтверджується 11 публікаціями, з них 5 статей у наукових фахових виданнях України, 6 праць – апробаційного характеру та таких, що додатково відображають результат дослідження. Усе це засвідчує належну апробацію матеріалів дисертації здобувача.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Аналіз змісту дисертації свідчить про дотримання автором вимог академічної доброчесності. Ознак фальсифікації або інших порушень, які могли б поставити під сумнів самостійність дослідження дисертанта, не виявлено.

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи. У цілому позитивно оцінюючи науковий рівень дисертаційної роботи варто висловити і певні зауваження та рекомендації:

- 1) Зміст другого розділу «Місіонерська праця Товариства Ісуса до середини ХІХ ст.» виходить за визначені хронологічні рамки.
- 2) Зарубіжна історіографія представлена переважно працями польських дослідників, тоді як роботи інших іноземних авторів залишились поза увагою. Причому як вказує сам автор, «значний науковий внесок для висвітлення місіонерської праці ордену здійснило римо-католицьке духовенство» (с. 171). Чи можна такі дослідження вважати повністю об'єктивними?
- 3) Доречним було б використання праць українських діаспорних вчених, як от: І. Нагаєвського «Історія Римських Вселенських Архієреїв». Т. 1-3; А. Великого «З літопису християнської України». Кн. 7-9, які охоплюють ХVІІІ – ХХ ст.; Г. Лужницького «Українська церква між Сходом і Заходом».
- 4) Діяльність ордену єзуїтів у роботі представлена здебільше у позитивному світлі, хоча оцінка цієї організації в історіографії далеко неоднозначна. Варто було б відобразити і проблемні питання у діяльності ордену, якщо, звичайно, наявна джерельна база та література дозволяють це зробити.
- 5) Робота насичена фактичним матеріалом про різноманітні види діяльності товариства у різних місцях. Це добре, і свідчить про кропітку роботу автора у процесі збирання та опрацювання матеріалу, проте хотілося б побачити більше аналітичних висновків на основі віднайдених джерел.
- 6) Доречним було б використання просопографічного методу дослідження для аналізу біографічних даних окремих діячів ордену єзуїтів для реконструкції стану тодішнього суспільства через створення «колективної біографії» єзуїтів, та, як зазначав один з

засновників школи «Анналів» Люсьєн Февр, для відтворення «живої історії».

- 7) Також цікаво було б прочитати в роботі і про взаємовідносини Товариства Ісуса з іншими релігійними товариствами, звичайно якщо така інформація є в наявних джерелах.

Вказані зауваження й побажання не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації Андрія Петраша. Дисертаційна робота є завершеною науковою працею, має очевидну наукову новизну, теоретичне та практичне значення. Публікації автора відповідають змісту дисертації.

Загальний висновок про дисертаційну роботу, її відповідність встановленим вимогам Міністерства освіти і науки. За науковим рівнем, обґрунтованістю основних положень і висновків, практичним значенням дисертаційна робота «Товариство Ісуса у Львівській архідієцезії 1852 – 1914 рр.: релігійно-культурна та суспільно-харитативна діяльність» відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Кабінетом Міністрів України від 12 січня 2022 р., № 44 (зі змінами від 21 березня 2022 р., № 341), а її автор, Петраш Андрій Ігорович, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія та археологія.

Офіційний опонент:

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри всесвітньої історії
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка

Ігор ОПРЯ

